

Fenomén výchova jako Moderní výchova

Pojem VÝCHOVA

Je důležité vymezit si **pojem výchovy**, aby naše uvažování vycházelo ze stejného základu.

Klasická definice: Záměrné působení na dítě (dospívajícího) ve snaze ovlivnit jeho osobnostní rozvoj.

Moderní pojetí podle Jiřího Pelikána: Výchovu lze v tomto smyslu vymezit jako proces záměrného a cílevědomého působení na vychovávaného

a to zejména cestou vytváření a ovlivňování podmínek pro rozvoj dětí a mladistvých: pro jejich **vlastní bytí** se sebou samým, s druhými, se společenstvím, přírodou

Radim Palouš: Výchova je *vyvádění z vegetativní sebestřednosti k odpovědnosti za vztah k sobě, k druhým, k prostředí sociokulturnímu a přírodnímu a za vztah k transcendentní skutečnosti: k tomu, co uznávám, že mne přesahuje (Bůh, kterého považuji za nejvyšší smysl mého života; k tomu, co je mi svaté; k čemu /komu/ se vztahuji a oddávám celou svou bytostí)*

Moderní pojetí výchovy **preferuje** především **nepřímé pedagogické působení**. Pouhý přímý kontakt *bez vypěstované důvěry, probíhající pouze na verbální úrovni*, se jeví mnohem méně účinný, než **nepřímé působení** prostřednictvím **zážitku**, který zasahuje a formuje v konkrétní situaci nejen kognitivní, ale zároveň emocionální stránku osobnosti. Důležitý je **prožitek**, který je spojen s emocemi /hluboká paměťová stopa/ a proces **vytváření vlastní zkušenosti**. Tato zkušenost je pak reflektována **v osobním přímém působení**: jedinec je veden k tomu, aby **novou získanou zkušenost** integroval do již existující vlastní struktury poznání a zkušenosti. Takto u něj vznikají nové KOMPETENCE. Moderní pojetí předpokládá **zajistit podmínky pro optimální rozvoj** každého jedince v souladu s jeho individuálními dispozicemi.

Základním smyslem výchovy je současně **stimulace vlastní snahy jedince po zdokonalení**, po **autenticitě** a **vnitřní integraci**, spolu s úsilím stát se **socializovanou osobností / viz** . Tyto předpoklady jsou v každém člověku, neboť jednou ze základních (nejsilnějších) potřeb je potřeba **být milován, být přijat, uznán** a **potřeba seberealizace**. Vytváření podmínek k naplňování těchto potřeb je podmínkou úspěšné socializace.

Z předloženého schématu je zřejmé, že při nepřímém pedagogickém působení se snažíme **primárně ovlivnit podmínky**, v nichž vychovávaný **žije**, nebo **situace /obtížné životní situace**: rozvod rodičů, úmrtí milované blízké osoby, nezaměstnanost rodiče, přestěhování a radikální změna prostředí, pronásledování, válka/ **do nichž se dostává**, aby sám z této situace pochopil, jak má jednat, uvažovat a jaké má zaujímat postoje (zde je důležitá podpora a podněty, které pomáhají orientaci jedince v této situaci: co je stále podstatné, čeho je třeba se stále držet a co už podstatné není, co je třeba opustit). **Osobní zkušenost** následně ovlivňuje jednání a chování jedince výrazně více, než čistě verbální podněty.

Trojí základní pojetí výchovy

1. Zdůrazňuje **vedoucí roli pedagoga** nebo pedagogické instituce. Dominuje li pedagog, vzniká nebezpečí, že bude působit na dítě podle svých představ bez respektu k potřebám dítěte.
2. Akcentuje **roli vychovávaného**, jako subjektu vlastního sebeutváření. **Je li ve středu pedagogického působení dítě**, je vzájemný vztah opět nevyvážený. Pedagog má svou autoritu, která má význam pro vývoj a socializaci dítěte. Je třeba ji uplatnit, leč ne autoritářsky ale interaktivním způsobem (viz výchovné styly).
3. Vychází z **interakce pedagoga a vychovávaného**. Podle G Mialareta je výchova chápána jako „ činnost působící na subjekt nebo na skupinu subjektů; činnost, která je přijímána a přímo vyhledávána subjektem nebo skupinou subjektů, aby dospěli k hluboké změně; aby se v nich zrodily nové životní síly a aby se tyto staly aktivními elementy této činnosti působící na ně samé.

Účinnost výchovy záleží na tom, jak se daří skloubit pozitivním směrem ty faktory, které působí na proces formování osobnosti.

Charakteristické rysy moderního pojetí výchovy

1 Výchova začíná už před narozením dítěte. Počátek života člověka je dán splynutím genetického materiálu pohlavních buněk otce a matky. Vzniká originální kombinace genů. Je jedinečná. U nikoho dalšího a nikdy v minulosti ani budoucnosti se stejná kombinace nevyskytovala, nevyskytuje a nevyskytne. Podle této kombinace se začíná odvíjet život člověka po biologické stránce a jsou dány dispozice a vlohy. Na dítě působí již vlivy v jeho prenatálním vývoji, které mohou poškodit jeho vývoj. Jedná se o různé genetické poruchy. Dále o látky, které vznikají nemocí matky, nebo jsou matkou přijaty do organismu nesprávným způsobem jejího života a které působí jako jedy. Také úrazy matky mohou způsobit poškození nenarozeného dítěte. Dítě ke svému zdárnému prenatálnímu vývoji potřebuje, aby jeho matka žila **zdravým životním stylem**. Také potřebuje, aby jeho matka nebyla vystavena stresům a strádáním. Potřebuje, aby své dítě přijala a milovala od samého počátku (viz nechtěné děti), aby vnímala pozitivně své těhotenství a s dítětem se sžívala už v tomto období a těšila se na jeho narození. Samotný porod v sobě skrývá nebezpečí komplikací. Může dojít k přidušení

dítěte, mikroskopickému krvácení do mozku. Tak mohou vzniknout různé poruchy, které se projevují v chování dítěte (viz speciální pedagogika: ADHD).

2 Dalším zásadním obdobím je **rané dětství**. Je to **období imprintingu** (imprinting – vtištění). Časově je vymezováno od narození do zhruba 1,5 roku života dítěte. Je to stadium zvýšené vnímavosti, kdy se jedinec začíná orientovat v okolním světě a vytváří si na základě své zkušenosti základní reflexe a návyky pro další život. Jedná se o získání **bazální důvěry**, na základě **pozitivní citové vazby k matce**. Bazální důvěra mu umožňuje zvládat nové a neznámé situace s vnitřní jistotou a odvahou. Jestliže se mu jí nedostane, dítě prožívá nové situace s nejistotou jako ohrožující. To pak ovlivňuje negativně jeho výkonnost.

V tomto období je dítě ohroženo nejen nedostatkem naplnění základních potřeb, ale také přehnanou péčí. Dítě se pak nenaučí samostatnosti. Může novou situaci řešit tzv. **naučenou bezmocností**. Nezvládá banální situace běžného života. Pak je nebezpečí, že se nenaučí nejen soběstačnosti ale také **základním pravidlům sociálního chování**.

Výchova v tomto období se týká

doprovázení dítěte, které objevuje svět a seznamuje se s ním;

základních pravidel života v rodině a **vytváření základních návyků**.

3 Význam **vlastní identity** dítěte. Sebeuvědomění začíná tehdy, když se dítě setká s negací. Oddělí se od okolí, které jej obklopovalo a které považovalo za součást sebe samého. Tehdy si začíná uvědomovat svou identitu. Dítě se má stát co nejdříve **subjektem vlastního sebeutváření**, což předpokládá, že dospělí vytvářejí takové podmínky, aby se dítě otevíralo světu, který se učí vnímat a chápat. Z toho vyplývá **nutnost napomáhat dítěti**, aby si vytvářelo vlastní obraz světa a svého místa v něm (přiměřeně svému věku). Poznání vlastní identity se také opírá o vědomí dítěte, že něco dokáže, že je přijato, uznáno.

4 Setkávání s **rozporuplnostmi a konflikty**. Dítě se s nimi bude setkávat. Vychovatelé by neměli před nimi dítě pouze chránit (podle vospělosti dítěte), ale připravovat dítě na to, aby **to, co může, řešilo vlastními silami**.

5 **Učit dítě rozhodovat se** na základě poznání **různých variant postupů**. Zpočátku děti volí z variant, které jim předkládá dospělý/ viz otec čtyřletého chlapce na nádraží v ČB před pultem pekařského krámků a babička s vnučaty v obchodě Billa na hl.n. v Praze/.. Později mohou přidávat vlastní řešení. Měly by pro to mít prostor Rozhodovací proces učí děti hledat různé alternativy a nalézat řešení druhotná. To je základem pro rozvoj kreativity.

6 Zacházení se svobodou. Možnosti **volby z více variant řešení** současně **rozšiřuje hranice jeho svobody**. Současně je ve hře **poznání odpovědnosti za svá rozhodnutí**. Dítě se učí, v případě nesprávné volby, vyrovnávat se s případnými následky (metoda přímých důsledků). Růst odpovědnosti je podmínkou pro **výchovu vnitřně svobodné osobnosti**. Zpočátku jde o převzetí odpovědnosti za jednorázovou činnost. S růstem svobody pak postupně roste náročnost oblastí, za něž se dítě učí být dlouhodobě odpovědné. Tento přístup současně pomáhá lépe **chápat smysluplnost vlastního jednání**. Hledání smyslu je jedním z klíčových principů moderního přístupu k životu. (viz V.E.Frankl; Lucasová)

7 Cíl výchovy: autentický, vnitřně integrovaný člověk, jehož jednání je založeno na pevné představě o smyslu života, orientaci osobnosti a na jasné hierarchii hodnot. Člověk s takto vnitřně strukturovanou psychikou se stává více **konzistentní osobností**: to se projevuje v jeho jednání a chování. Má vyšší odolnost vůči nárokům a úspěšněji zvládá náročné životní situace. Člověk je zároveň méně **konformní** vůči vlivům různých prostředí, v nichž se pohybuje a která často působí na osobnost rozporuplně. S autentickou a nekonformní osobností není možno jen tak lehce **manipulovat**. To je základním předpokladem pro existenci **svobodné, demokratické společnosti**.

Tato koncepce výchovy respektuje **tendenci člověka ke svobodě**. Vychovávaný jedinec je veden k tomu, aby se stal **vnitřně svobodnou osobností**. Věrnost svému svědomí, které se dovede orientovat v mravních dilematech a opírá se kvalifikovaně poznanou (na základě FILOSOFICKÉ A TELOGICKÉ REFLEXE) a kriticky přijatou hodnotovou stupnicí.

Svoboda se netýká jedince samotného. Ale je otevřená pro druhé. Svoboda jedince končí tam, kde začíná svoboda druhého.

Součástí výchovy je pak vedení k **empatii**, pochopení ostatních lidí s tolerancí k jejich odlišnosti (pokud odlišnost nevede k jednání, které narušuje lidská práva ostatních) a netolerancí k tomu, co lidskost potlačuje. Zde jsou základy k vnímání problémů druhých lidí. To je pak východiskem k **prosociálnímu jednání**.

8 Být individualitou a nebo individualistou? Výchova má člověku pomoci, aby se stal **individualitou, osobností**, která se **dovede adaptovat na podmínky společnosti**, ve které žije. Nejde o pasivní, konformní přizpůsobování, ale o **adaptaci aktivní**, která zachovává **kritičnost** vůči jevům, které jsou v rozporu s životním zaměřením, mravními zásadami, hodnotovými stupnicemi a individuálním světovým názorem daného jedince. / viz autenticita; práce pro UPS/

9 Dítě jako subjekt výchovy. Na jedné straně je dítě objektem výchovy. Postupně však objevuje svou individualitu a identitu a stává se **aktivním subjektem výchovy**. Pak má významný podíl na svém sebeutváření. Základem pro to, aby se stal subjektem vlastní výchovy, je **sebepoznání**. Adekvátní sebereflexe umožňuje reálně posoudit své vlastní schopnosti a předpoklady pro dosažení předpokládaných cílů. Současně s tím se dítě učí posoudit jednotlivé situace, do nichž se dostává. Zároveň zjišťuje, za jakých okolností může svou situaci překročit, mít nadhled, nalézt odpovídající

řešení. Sebezpoznání s utvářením tzv. **ideálního já** (představy o tom jaký bych chtěl být) vede jedince k práci na svém zdokonalování a sebevýchově. Výchova pak není zápas vychovatele s vychovávaným, ale je to **spolupráce na utváření vlastní osobnosti** vychovávaného a **otevřenosti** vůči druhým, přírodě kultuře a tomu, co nás přesahuje.

Základní stadia moderního pojetí výchovy.

Výchova probíhá v interakci pedagoga a vychovávaného.

1 V období imprintingu je vedoucím činitelem v této interakci obvykle rodič (nebo osoba, která rodiče nahrazuje). Velkou roli hraje **VZOR rodiče**. Dítě rodiče **NAPODOBUJE**, **imituje**.

Imitace je prosté napodobení.

Kontagiozita je již jistá duchovní a citová nákaza (na základě až nekritického **obdivu vychovatele** ze strany vychovávaného), která se projevuje také v podobě vnitřního přijetí. Dítě, s přijetím osoby vychovatele, pak přijímá i jeho působení. V tomto stadiu převládá **přímé pedagogické působení**.

2 Po zvládnutí základů chování dítěte (soběstačnost v sebeobsluze, dodržování pravidel hygieny a zdvořilého společenského chování, udržení základního pořádku ve svých věcech) může růst podíl nepřímého pedagogického působení: **edukátor ovlivňuje SITUACE v životě jedince**:

ne říkat: „poslouchej Beatles“, ale připravit poslech Beatles, aby to vychovávaný zakusila prožil / návštěva Divadla hudby/

ne říkat: „braň se útočníkovi“, ale přihlásit dítě na trénink bojového sportu a podporovat je .

Edukátor ovlivňuje nejen nepřímo jednotlivé jedince, ale také i **celé sociální skupiny** (rodina, příbuzní, přátelé, zájmové činnosti, kde se jedná o činnost kolektivu). **Aktivita vychovávaného postupně roste**. **Stává se partnerem pedagoga**. Ideální je, když oba spojuje **společné směřování** (společné úsilí o věc: budování traktoru, modelu, služba rádce v družině: vzniká **substanciální interakce** (Pelikán 1995). Nenásilně se spolupracuje na dosažení společného cíle. Pedagog již neusiluje o ovládnutí vychovávaného. Tím také zaniká tendence vychovávaného se vůči ovládajícímu vychovateli se vymezovat, bojovat o odpovídající postavení ve vzájemné interakci (viz fungování autoritářského stylu). Žák se snaží získat podporu pedagoga: zkušenějšího dospělého, bez jehož pomoci by obtížně, sotva dosáhl cíle, který je pro něj přitažlivý. (jak udělat cíl přitažlivým? Problematika MOTIVACE. Týká se jednak osobního vztahu k vychovateli. Týká se také způsobu předložení cíle. Je předkládán způsobem lákavým k vyzkoušení (J.P.II. , Iuvenum Patris)? / Viz Libeček ve vyučované předmětu: Dějiny sdělovacích prostředků. Nejprve uvede fascinující poslední hity. Pak se vrátí k počátku. / Ve vytvoření podobné zainteresovanosti žáka se nejlépe ukazuje pedagogické mistrovství vychovávajícího, který tak nepřímo ovlivňuje vychovávaného.

3 Provázející výchova. Základem je **empatické spolubytí** (Rogers 1998). Oba partneři se vzájemně pochopili a spolupracují / je otázkou nakolik lze tohoto stavu dosáhnout ve školní třídě. Ideální je z tohoto hlediska volnočasová výchova/. **Jedinec**, který byl doposud objektem pedagogického působení, **se osamostatňuje**. Dospělého pedagoga se snaží chápat jako staršího a zkušenějšího partnera, ke kterému se může obrátit v případě potřeby. Tehdy je výsledek výchovy nejúčinnější a nejtrvalejší. Je založen na vzájemném respektu a důvěře.